

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Америка стала оранжевой // Рос. газ. – М., 2003. – 23 авг. – № 23.
2. И дольше года длится день // Рос. газ. – М., 2002. – 10 окт. – № 39.
3. Каждый играет в свою игру // Независимая газ. – М., 2002. – 7 окт. – № 213 (2767).
4. Призрак вышел из пустыни // Независимая газ. – М., 2001. – 20 нояб. – № 216 (2526).
5. Удары в пустоту // Независимая газ. – М., 2002. – 20 марта. – № 53 (2607).
6. Biden's Joe Acceptance Speech [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.npr.org/templates/story/story.php?storyId=94048033>
7. Bush George W. Remarks on the Financial Crisis [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.presidentialrhetoric.com/speeches/10.10.08.html>
8. Clinton Hillary. Remarks on Internet Freedom [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.state.gov/secretary/rm/2010/01/135519.htm>
9. McKinney Cynthia. Acceptance Remarks [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.oilempire.us/cynthiamckinney.html>
10. Obama Barack. Remarks at TechNet [Electronic resource]. – Access mode : <http://obamaspeeches.com/005-Remarks-of-TechNet-Obama-Speech.htm>
11. Palin Sarah [Electronic resource]. – Access mode до сайту: <http://www.sarahpac.com/posts/conquering-the-storm>.
12. Perry Rick [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.rickperry.org>
13. Rice Condoleezza. Speech of 18/01/2005. [Electronic resource]. – Access mode : http://www.age-of-the-sage.org/sharansky/rice_confirmation_speech.html.
14. Thatcher Margaret. Speech in the Hague [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.margaretthatcher.org/document/108296>

Статтю подано до редколегії
22.03.2012 р.

УДК 811.133.1: 81'336.56

Л. М. Могила – кандидат філологічних наук, викладач кафедри французької філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Теперішній час французької мови як лінгвістичний знак

*Роботу виконано на кафедрі французької філології
ПНУ ім. В. Стефаника*

У статті проаналізовано форму теперішнього часу індикатива як лінгвістичного знака, визначено його структуру, встановлено значення цієї форми в системі мови та схарактеризовано його потенційні функції в мовленні. Аналіз лінгвальних характеристик мовного знака здійснено з урахуванням базових положень теорії Г. Гійома та Ф. де Соссюра в дихотомії *мова / мовлення*. Особливу увагу зосереджено на синкретизмі презенса індикатива і на його системоутворювальному принципі, тобто значущості, яку пояснено через загальні принципи організації мовної системи.

Ключові слова: теперішній час дійсного способу, структуротвірна роль, мовна система, лінгвістичний знак.

Могила Л. Н. Настоящее время французского языка как лингвистический знак. В статье рассматривается форма настоящего индикатива как языкового знака, определяется его структура, устанавливается значение этой формы в системе и анализируются его потенциальные функции в речи. Анализ характеристик языкового знака проводится с учетом базовых теорий Г. Гийома и Ф. де Соссюра в дихотомии *язык/речь*. Акцентируется внимание на синкретизме презенса индикатива и на его системообразующем признаке, то есть значимости, которая объясняется путем общих принципов организации языковой системы.

Ключевые слова: настоящее время изъявительного наклонения, структурообразующая роль, языковая система, лингвистический знак.

Mohyla L. M. Present Tense of the French Language as a Linguistic Sign. In this article the form of present indicative as a language sign is under study; its structure is established; and its potential functions in speech are analyzed. The analysis of the linguistic characteristics of the language sign is done considering G.Guillaume and F.de Saussure's theoretical aspects in dichotomy language/speech. The attention is paid to the syncretism of present indicative and its system forming principal significance. The significance of present indicative is explained through the general principals of the linguistic system organization.

Key words: the present indicative tense, structure-formative role, a language system, a linguistic sign.

Постановка наукової проблеми та її значення. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної теорії вивчення темпоральних форм, установлення їх значення і значущості є **актуальними** питаннями. Проблематика дослідження зумовлена тим, що теперішній час не отримав однозначного тлумачення у французькій граматичній літературі, оскільки ця форма позбавлена значення, яке б передавало виконання дії в момент мовлення. Таке значення може бути виражене тільки перефразою типу *être en train de* або низкою дейктиків.

Онтологічна дихотомія *мова / мовлення*, що використовується в статті, зумовлена наступними епістеміологічними відношеннями [2, 161]: 1) людина / універсум – внутрішній ментальний світ людини, недоступний для безпосереднього спостереження, субстратом цих відношень виступає мова (область мислимого); 2) людина / людина – субстратом цих відношень є мовлення (область обдуманого). Комплекс *мова/мовлення* корелює з мисленням. У кінцевому результаті, оперативна система *мова/мовлення* і мислення являється закритою, вона конкретно втілюється в конструктивній моделі: розумові операції → мова → мовлення. Біном Ф. де Соссюра *мова/мовлення* Г. Гійом уважав недостатнім, тому він вводить трином: 1) розумові операції як першопричина, що зумовлює створення мови; 2) мова, що складається із комплексу (системи) елементів; 3) мовлення як реалізація елементів мови.

Основною одиницею системи є знак як результат хроногенезу, кінетизму мислення. Винайдені людиною мовні знаки служать для екстеріоризації думки. Лінгвальний знак розглядається як посередник між ментальною сферою і сферою безпосередньої мовленнєвої діяльності [6, 9]. Відповідно до базових теорій при визначенні мовного знака, у цій статті поставлено таку **мету**: 1) визначити структуру презенса як лінгвістичного знака; 2) встановити значення цієї форми в системі; 3) проаналізувати його потенційні функції в мовленні.

Ф. де Соссюр вважає, що знак являється двосторонньою сутністю – поєднанням означуваного й означуючого [8, 99]. Для Соссюра знак – білатеральний [8, 147]. А для Г. Гійома знак складається з трьох елементів [10, 246]: *signifié de puissance* → *signe* → *signifié d'effet*, тобто він розрізняє потенційну реалізовану частину, актуальну та віртуальну, і сам знак, Г. Гійом вважає, що мовна система як віртуальне утворення включає тільки семасіологію знака, а форму знак отримує при функціонуванні. У самому знаку потенційне значення (віртуальне) протиставляється актуалізованому (мовленнєвому). Сам знак об'єднує сигніфікативне і денотативне значення. Асиметричний дуалізм реалізується між двома змістовними компонентами знака. Потенційне значення залишається незмінним, а актуалізоване значення проявляється в мовленні. Перехід від мови до мовлення – це актуалізація. Таким чином, якщо представити форму знака в термінах означуваного й означуючого, то означуване – це форма, а означуюче – сигніфікат /денотат. Саме при такому трьохмірному тлумаченні знака можливо констатувати, що потенційні можливості номінації мовним значенням реалізуються в інтеграції з мовленнєвим значенням. При цьому відбувається узгодження мовного і мовленнєвого значень у рамках знака. Отже, знакова симетрія та асиметрія встановлюється в межах означуваного, а не при узгодженні самого знака й означуваного [5, 182].

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Аналіз сучасних досліджень темпоральних форм як семіотичного явища на мовленнєвому етапі актуалізації висловлювання дає змогу виділити різні відносини між сигніфікативним (семасіологічним) і денотативним (смісловим) значеннями знака. Взаємовідносини компонентів загального значення знака регулюються мовленнєвим наміром мовця, його комунікативною інтенцією. Е. Бенвеніст підкреслює, що «для потреб аналізу слід розглядати дві сторони знака окремо, але щодо процесу позначування знак завжди залишається цілісною одиницею» [1, 87]. Лінгвістична модель номінації

семасіологічним і змістовним способами, яку Е. Бенвеніст називає «подвійним позначуванням», не має аналогій в інших семасіологічних системах, крім мовної. Такий підхід до процесу номінації надзвичайно важливий для розуміння самої природи змін, які відбуваються в змісті знака, а в кінцевому результаті – у сфері взаємовідносин означуваного й означуючого.

У лінгвістиці існує думка про відповідність / невідповідність означуваного й означуючого знака. Іншими словами, існує певна залежність між ступенем відповідності означуваного й означуючого знака та відношенням знаків у полі мовної системи. При цьому сама відповідність стає системоутворюючою ознакою – головним орієнтиром при визначенні одиниць мовної системи [5, 183].

При визначенні статусу знака в системі Соссюр говорить про значущість та значення знака. Суть позиції Соссюра полягає в тому, що з лінгвістичної точки зору значущість домінує над значенням. Принцип підпорядкування значення значущості може розглядатися як ядро соссюровського перевороту в мовознавстві [3, 141]. Саме такий принцип тісно пов'язаний з уявленням про мову як систему.

Ф. де Соссюр писав: «Значущість, узятя у своєму концептуальному аспекті, є, звичайно, елементом значення, і вельми важко з'ясувати, чим це останнє відрізняється від значущості, перебуваючи разом із тим у залежності від неї» [8, 146]. Тут ідеться про значення і значущість знака в системі мови. Значення – це поняттєвий зміст знака. А значущість виявляється у відношенні знаків один до одного в мовній системі. Ф. де Соссюр говорить і про те, що значення належить до сфери мовлення, а значущість – до мови. Тобто підкреслюється підпорядкування значення значущості. Це пов'язано з тим, що слова можуть змінювати значення залежно від поглядів тих, хто їх вживає [3, 142]. Чимало дослідників, які не закликають до фактично віртуальної мовної системи, нарівні з актуалізованою мовленнєвою відповідною лінгвістичною реальністю, єдиним значенням уважають мовленнєве.

Відомо, що розмежування мовних і мовленнєвих значень ґрунтується на двох лінгвістичних реальностях: віртуальній (потенційній), мовній і актуалізованій мовленнєвій. В аспекті тлумачення значущості з'являється можливість визначити, що значущість пов'язана з різницею однопорядкових позиційно залежних мовних одиниць.

Мовна система представляє єдність не тільки щодо змісту, але й відповідно щодо плану вираження. Значення знака в мовній системі виступає узагальненим, що допускає різні значення в мовленні. Це стосується і теперішнього часу індикатива. При цьому можливі зміни значень здійснюються в межах одного знака (*signifiant*) [12, 246].

Відповідність між означуваним й означуючим знака міститься в його змістовній сфері. Г. Гійом, відповідно до свого уявлення про структуру мовного знака: **signifié de puissance** (системне (сигніфікативне) значення) – **signe** (знак) – **signifié d'effet** (мовленнєві (денотативні) значення), обґрунтовує положення про однозначність лексичних і граматичних одиниць (у нашому випадку презенс) у мові та їхню потенційну однозначність / багатозначність у мовленні. Мається на увазі можливі (потенційні) значення знака стосовно мовлення. У процесі мовленнєвої реалізації знак також однозначний. Системна і мовленнєва однозначність співвідносні узагальненому та конкретному значенням. Останнє може бути й синкретичним, але в конкретній мовленнєвій структурі. Характерно, що після використання в мовленні слово (в нашому випадку – презенс) «повертається» до мовної системи [12, 70]. Це засвідчує про те, що зв'язок означуваного й означуючого в мовній системі є стабільним.

У мовній системі знак однозначний, потенційна однозначність / багатозначність притаманна знаку в мовленні. Мовні значення постійні, мовленнєві – єдиночасові. Однозначність знака в системі визначається як віртуальне узагальнене уявлення. Мовне і мовленнєве значення знака перебувають у відношеннях додаткової відповідності. Ця обставина особливо важлива, оскільки відповідність як певне відношення між взаємодіючими сторонами знака – фундаментальна властивість його організації [4, 181]. Оскільки узгоджується не сама форма знака, а її мовне (семасіологічне) і мовленнєве (денотативне) значення, то можна стверджувати, що форма знака консервативна, динамічний його зміст.

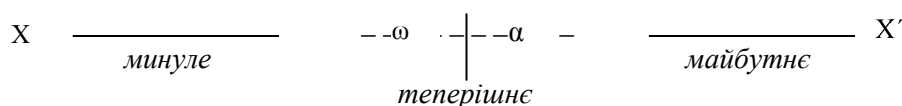
У мовній системі, на думку Ф. де Соссюра, відношення між самими знаками – це значущість. Але значущість знака виявляється в опозитивних відношеннях. Разом із тим, Г. Гійом говорить, що опозитивним відношенням передують позиційні відношення в системі. Дійсно, якщо розглядати

опозицію як крайнє протилежне значення чогось, то між ними є елементи, які сполучають значення обох протилежних значень. Тому підхід Гійома і Соссюра взаємодоповнюють один одного. Позиційне розташування знака в мовній системі в кінцевому результаті визначає потенційні мовні значення в мовленні. Значущість, яка з'ясовується через відповідність сигніфікативних і денотативних значень знака в позиційних відношеннях визначає позицію одного знака щодо іншого, з одного боку, а з іншого – визначає перспективи його потенційного значення в мовленні. Отже, складники знака – це його структура, його сигніфікативне й денотативне значення. Зміст знака двошаровий: 1) незмінне сигніфікативне значення; 2) денотативне значення, яке є динамічним щодо структури знака і його сигніфікативного значення.

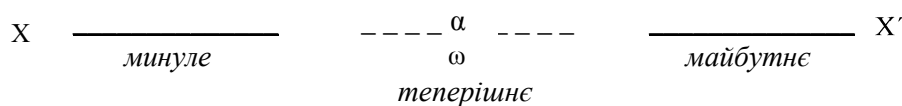
Таким чином, значущість характеризує не, тільки позицію знака в мовній системі, але також і його потенційні мовленнєві властивості. Зв'язок значущості з позицією дає можливість уважати значущість систематизуючим принципом організації мовної системи. У такому розумінні значущість (*valeur*) виходить за рамки тлумачення Соссюром цінності (*valeur*) тільки як внутрішнього співвіднесення одиниць системи. З'ясування значущості як основного композиційного принципу мовної системи особливо важливе під час визначення функціонально-семантичного поля презенса.

Визначаючи форму презенса як мовного знака, можна підкреслити його значущість як системоутворювальну ознаку організації мовної системи. Одночасно значущість визначає потенційні можливості цього знака в мовленні. Значущість презенса пояснюється через загальні принципи організації мовної системи: 1) значущість – вертикальна та горизонтальна (композиційний і позиційний презенс); 2) значущість як потенційна властивість. Пояснення цьому дає Г. Гійом на основі позиційних (системних) характеристик форм, виходячи з позиції означуваних у системі. Теперішній час становить симетричну вісь системи. Він має подвійну сепаративну функцію – композиційну і позиційну. У презенсі відображається реальний потік часу, при якому частинка майбутнього часу приходить і зразу ж переходить у минуле. Ідея настання часу та його відходу відображається в граматичному теперішньому часі особливою композицією означуваних.

Свою позицію в системі презенс поділяє часовий континуум на епохи минулого й майбутнього. Це сприймається в контексті конвенціонального представлення мовної системи. Цю сепаративну функцію виконує позиційний (горизонтальний) презенс [2, 186]:



Композиційно він складається з двох хронотипів – семи минулого ω , яка реально існувала, – реальна і декадентна; та семи майбутнього α , яка реально ще не існувала, а тільки наближається до теперішнього, – віртуальна та інцидентна [2, 186]:



Така структура композиційного (вертикального) теперішнього в мовній системі дає змогу використовувати його в мовленні в плані минулого й майбутнього:

1. *Et pendant qu'elle faisait la bouillabaisse, nous sommes allés nous promener sur les rochers. Et tout d'un coup, il enlève son chapeau et il se met à genoux* – теперішній час у плані минулого;

2. *Je vous attends demain à partir de 3 heures. Demain je suis à mon bureau jusqu'à 6 heures* – теперішній час у плані майбутнього.

Горизонтальний (позиційний) презенс являється системоутворювальним принципом організації мовної системи, тобто передає значущість. А вертикальний (композиційний) презенс визначає потенційні можливості в мовленні. Саме такі два відношення (композиційний і позиційний презенс) визначають усю геометрію мовної системи. Система форм індикативу має двомірну будову: по горизонталі і по вертикалі. По горизонтальній лінії розміщуються форми минулого, теперішнього і майбутнього. По вертикалі – поділ часових форм на два рівні: інцидентії та декадентії відповідно до

двох рівнів відрізка часу. Саме композиційна будова презенса визначає горизонтальні перспективи інших часів [2, 187]:

Рівень інциденції	$\frac{j'aimai}{j'aimais}$	----- $j'aime$ -----	$\frac{j'aimerai}{j'aimerais}$
Рівень декаденції			

Інциденція – це момент контакту названої дієсловом дії із часом її здійснення. Дія, падаючи на потік часу, перетинає його формою теперішнього часу. Цей момент контакту відходить у минуле і таким чином підводить до моменту завершеності дії, що називають декаденцією [6, 59].

Горизонтальний поділ лінії часу моментом теперішнього признається практично всіма лінгвістами й філософами. Протре його вплив на вертикальний поділ дієслівної системи не завжди береться до уваги. Саме ця особливість теперішнього часу пояснює наявність у французькій мові двох форм минулого і двох форм майбутнього часу. Вони відображають момент інциденції (зустріч дії із часом) і момент декаденції (відхід дії в минуле). Верхній рівень (інциденція) відповідає моменту перетину дії із часом; дія представлена в цей момент формами претерита і простого футурума. Нижній рівень (декаденція) відповідає моменту відходу дії в минуле; це форми імперфекта і гіпотетичного футурума. Важко пояснити, що являє собою система форм індикативу, якщо не взяти до уваги таку будову.

Сигніфікативне значення теперішнього часу в системі – синкретичне (композиційний презенс). Синкретизм – функціональне поєднання різних форм вираження, нейтралізація опозицій; збіг означуючих при розрізненні означуваних [7, 406]. Тобто поєднання в одній мовній одиниці двох або кількох семантико-функціональних значень, що призводить до виникнення граматичної омонімії або поліфункціональної граматичної форми. Отож, виявляється певна асиметричність дуалізму мовного знака, яка полягає в прагненні означуючого виступити в нових функціях, а означуваного – виразити себе в новій формі. Сама форма теперішнього (композиційний презенс) – синкретична. Проте цей синкретизм нейтралізується в мовленні, оскільки презенс передає або минулі, або майбутні, або позачасові дії. У мовленні синкретичне значення теперішнього виражається за допомогою перифрази *être en train de*. Позиційний презенс як мовний знак проектується в системі в русі з минулого в майбутнє і розділяє ці епохи. Композиційний презенс – однозначність часу в системі, але він багатозначний і в цьому полягає його функціональність (уживається для позначення минулих і майбутніх дій).

Проте значення теперішнього часу не отримало однозначного тлумачення у французькій мові. Це зумовлено тим, що форма теперішнього не має значення, яке би передавало здійснення дії в момент мовлення (як в англійській мові таке значення має *Present Continuous*). Структуроутворювальна експансія теперішнього часу в мовній системі зумовлена тим, що саме значення теперішнього являє собою синтез минулого і майбутнього, які в ідеалі відповідають моменту здійснення дії в теперішньому часі. Однак у реальності саме значення теперішнього відсутнє, оскільки воно може бути виражено тільки перефразою типу *être en train de* або цілим рядом дейктиків.

Деякі вчені говорять про численність «теперішніх» у дискурсі і про те, що форма теперішнього індикатива позбавлена свого темпорального й модального значень. Це пов'язано з тим, що форма теперішнього в мовленні виконує не референтну, а коментуючу функцію [14, 39]. Оскільки в мовній системі форма теперішнього не протиставляється минулому і майбутньому, деякі вчені говорять про темпоральну нейтральність теперішнього [13, 39].

Особливість теперішнього часу полягає в тому, що він знаходиться на межі між минулим і майбутнім. Деякі вчені не беруть до уваги систему мови, а тому тільки інтуїтивно можуть прийти до таких висновків. Ці дослідники навіть припускають, що презенс становить нульовий час, базову немарковану форму дієслова, від якої визначаються всі інші часові форми. Теперішній час означає дію в процесі її здійснення [9, 263].

Погляди вчених на функціональність теперішнього часу в мовленні не протиставляються, а взаємодоповнюють та розширюють межі його вживання. Суперечки виникають стосовно його системного значення. Без урахування співвідношення мови і мовлення, без дослідження системи мови не може бути розв'язаною проблема визначення теперішнього часу.

Висновки та перспективи подальшого дослідження.

Отже, можна зробити такі висновки: 1) значення презенса індикатива мотивоване його позицією мовної системи, і ця форма може розглядатися як лінгвістичний знак зі своїм означуваням та

означуючим; 2) знак презенса є однозначним у системі мови та багатозначним у мовленні; 3) композиційно він уключає дві семи – минулого й майбутнього. Саме його складники мотивують таку локалізацію презенса в мовній системі, що відповідає її системоутворювальному принципу, тобто значущості. Позиційний презенс передає системну значущість, яка проявляється в мовленні у сфері минулого чи майбутнього. Із точки зору актуалізованих показників – це маніфестація принципу асиметрії мовного знака, коли розпадається його синкретизм. Звичайно, синкретизм форми презенса й асиметрія мовного знака презенса взаємообумовлені. У цілому в теперішньому як знака завжди присутня асиметрія означуваного й означуючого: форми і значення.

Перспективним є подальше комплексне дослідження особливостей часових форм дійсного способу, розкриття їхньої ролі в системі мови, визначення їхніх мовних і мовленнєвих особливостей, установлення їхніх лексичних і граматичних кореляцій.

Список використаної літератури

1. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М. : Прогресс, 1974. – 447 с.
2. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики / Г. Гийом. – М. : Прогресс, 1992. – 218 с.
3. Квадратура смысла : Французская школа анализа дискурса / [общ. ред. и вступ. ст. П. Серию ; предисл. Ю. С. Степанова]. – М. : Прогресс, 1999. – 416 с.
4. Минкин Л. М. Некоторые вопросы теории языка и речи / Л. М. Минкин // Вісн. КЛУ. Сер. Філологія. – 2000. – Т. 3. – № 2. – С. 15–25.
5. Минкин Л. М. Проблема значения в теории языка и речи / Л. М. Минкин // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – Харків : Константа, 2000. – № 471. – С. 179–192.
6. Реферовская Е. А. Философия лингвистики Гюстава Гийома / Е. А. Реферовская. – СПб. : Гуманитар. агентство «Академ. Проект», 1997. – 127 с.
7. Словарь лингвистических терминов / [авт.-сост. А. С. Ахманова]. – М. : Сов. энцикл., 1966. – 607 с.
8. Соссюр Ф. Труды по языкознанию / Ф. Соссюр. – М. : Прогресс, 1977. – 447 с.
9. Denis D. Grammaire du français / D. Denis, A. Sancier-Chateau. – P. : Librairie Générale Française, 1994. – 546 p.
10. Guillaume G. Langage et science du langage / G. Guillaume. – P. : Librairie A. Nizet. – Québec : Les Presses de l'Université Laval, 1969. – 269 p.
11. Honeste M. L. La théorie des schémas conceptuels intégrés: un prolongement de la théorie guillaumienne / M. L. Honeste // Langue française. – 2005. – № 147. – P. 68–83.
12. Moignet G. Systématique de la langue française / G. Moignet. – P. : Librairie C. Klincksieck, 1981. – 348 p.
13. Recanati F. Le présent épistolaire : une perspective cognitive / F. Recanati // L'information grammaticale. – 1995. – № 66. – P. 38–44.
14. Weinrich H. Le temps. Le récit et le commentaire / H. Weinrich. – P. : Seuil, 1973. – 345 p.

Статтю подано до редколегії
21.03.2012 р.

УДК: 811.133.1(047)

О. В. Теслер – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романських мов і перекладу Волинського національного університету імені Лесі Українки;
Т. В. Титюк – студентка V курсу факультету романо-германської філології Волинського національного університету імені Лесі Українки

Прагматичні особливості заголовка франкомовного мікротексту-повідомлення (на матеріалі щомісячника «*Ça m'intéresse*»)

*Роботу виконано на кафедрі романських мов
і перекладу ВНУ ім. Лесі Українки*

У статті висвітлено прагматичний аспект заголовка мікротексту-повідомлення. У процесі дослідження встановлено прагматичні типи заголовків, які мають специфічні особливості і забезпечують логічний та семантичний зв'язки заголовка з текстом.

Ключові слова: заголовок журнального мікротексту-повідомлення, прагматичні типи заголовків, прагматична спрямованість, гра слів, алюзія.

© Теслер О. В., Титюк Т. В., 2012